

SPOMINI NA POTRDIČEV NAHAJALIŠČA VELIKONOČNICE (*PULSATILLA GRANDIS*) PRI PONIKVI

MEMORIES OF HOW THE PASQUE FLOWER (*PULSATILLA GRANDIS*) LOCALITY AT PONIKVA HAS BEEN CONFIRMED

Peter SKOBERNE

Poročilo

Ključne besede: velikonočnica, *Pulsatilla grandis*, varstvo narave, Boletina pri Ponikvi

Key words: pasque flower, *Pulsatilla grandis*, nature conservation, Boletina pri Ponikvi

IZVLEČEK

V članku so podrobno predstavljeni dokumentirani spomini na potrditev literarne navedbe nahajališča velikonočnice v Bóletini pri Ponikvi (Petkovšek, 1953) s terena v letu 1973 ter njegovo vključevanje v dokumentacijo varstva narave, ki je vodilo do njegovega zavarovanja leta 1993 ter opredelitve za območje Nature 2000. Poudarjen je pomen prostorske opredelitve pri naravovarstveni dejavnosti.

ABSTRACT

The paper presents in detail documented memories of the confirmation of the literary mention of the Pasque Flower locality in Bóletina pri Ponikvi (Petkovšek, 1953) from the field in 1973 and its inclusion in the nature protection documentation that led to its protection in 1993 and the designation for Natura 2000 site. The importance of spatial designation in nature conservation activities is emphasized.

Ob zaključku razpisa prvega natečaja mladinske naravoslovne fotografije Prirodoslovnega društva Slovenije je 30. marca 1970 predaval tudi Stane Peterlin o vlogi fotografije pri varstvu narave. Po tem predavanju sem se odločil, da bom fotografiral vseh 56 rastlin, zavarovanih v Sloveniji. Bilo je samo še vprašanje časa, kdaj se bom v živo srečal z velikonočnico, ki je bila zavarovana leta 1949.

Tedaj je na gimnaziji v Celju deloval tudi biološki krožek pod mentorstvom prof. Mire Križnik Gričar, za naravo zelo zavzete in izjemne pedagoške duše. Znala nas je navduševati in usmerjati. Moja želja videti in fotografirati velikonočnico se je izcimila v ekskurzijo krožka na Boč dne 10. aprila 1971, potem pa smo nekaj časa vsako leto poromali k velikonočnici (Skoberne, 1972; 1973).

Uresničenje mojega fotografskega projekta je bila močno odvisna od poznavanja zavarovanih rastlin in seveda njihovih nahajališč. Načrtno sem prebiral literaturo in pri tem natelet tudi na pregled nahajališč velikonočnice v Sloveniji (Petkovšek, 1952). V naslednji številki Biološkega vestnika je Petkovšek (1953) za velikonočnico omenil novo nahajališče pri Ponikvi: »Lansko leto pa sem sprejel sporočilo A. Vresner, da uspeva rastlina tudi v bližini vasi Blatine pri Ponikvi. Poslani dokazilni primerki so potrdili pravilnost domneve, da gre za novo nahajališče te vrste.« Dodal je še, da je to najbolj zahodno nahajališče v Sloveniji.

Natančna lega nahajališča ni bila znana, zato se je kar ponujal izziv, da ga poiščem. O tem sva si dopisovala tudi z Mirkom Šoštaričem (1920–1999), ki je na zavodu za spomeniško varstvo v Mariboru že vse od leta 1960 deloval na področju varstva narave (slika 1). Dne 10. marca 1973 sem se z avtobusom odpeljal v Šmarje pri Jelšah, kjer sem se srečal z Mirkom Šoštaričem in Francetom Vogelnikom (1931–2017), prevajalcem, bibliotekarjem in planincem iz Maribora (slika 2). Na osnovni šoli smo se pridružili predavanju Mirka Šoštariča, kjer je z njemu lastno ognjevitostjo predstavil varstvo narave.

Po predavanju smo se odpravili proti Ponikvi. Dogodivščino sem opisal in dva dni po dogodku (12. marec 1973) poslal skupaj s herbarijskimi primerki botaniku Tonetu Wraberju (1938–2010), ki je bil takrat asistent na katedri za botaniko biotehniške fakultete. Ker je zapis nastal neposredno po terenskem ogledu, je tudi najbolj pristen, razkriva pa tudi moje razpoloženje gimnazijskega (skoraj) maturanta, zato ga v celoti povzemam:

»Trije 'norlaki' (Mirko Šoštarič, Franček Vogelnik in jaz) s šestimi fotoaparati smo se 10. marca 1973 odpravili iskat velikonočnico pri Ponikvi. Na razpolago smo imeli le skop podatek iz Biološkega vestnika (Petkovšek, V.: Nekatere nove ali redke vrste rastlin na Slovenskem 2, Biološki vestnik, 2 (1953), 1, p. 74), zato je kazalo, da bomo iskali šivanko v kupu sena.

Iz Šmarja pri Jelšah smo po predavanju prof. Šoštariča na tamkajšnji osnovni šoli krenili prek Jelšinega gradu čez vinorodne gorice in kraški svet proti severu. Proti zahodu smo zavili pod cerkvijo sv. Lovrenca in hodili proti vasi Bóletina. Ko smo se ji približevali, smo spraševali ljudi, ali poznajo velikonočnico. Kazali smo jim tudi fotografijo. Prvič smo vprašali po njej v zaselku Okrog. Rastline niso še nikoli videli.

Sl. 1: Mirko Šoštarič na nahajališču velikonočnice 10. marca 1973. Smreka v ozadju še vedno raste.

Foto: P. Skoberne

Fig. 1: Mirko Šoštarič at the location of Pasque Flower on March 10, 1973. The spruce in the background is still growing.

Photo: P. Skoberne

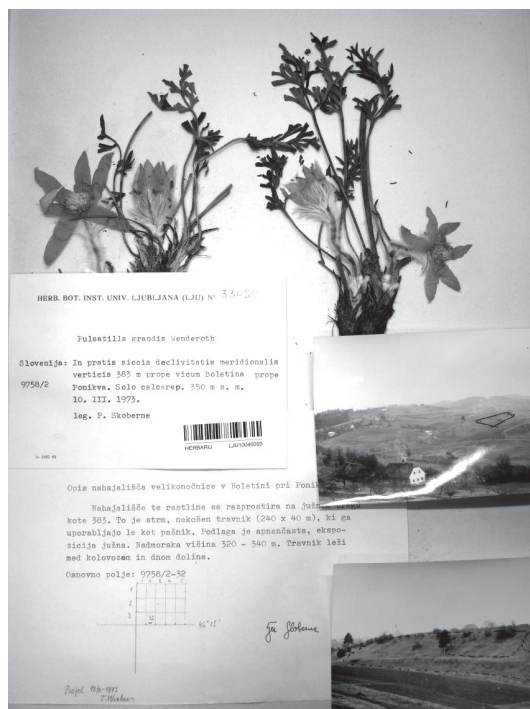
Sl. 2: Franček Vogelnek na nahajališču velikonočnice 10. marca 1973. V ospredju cvetoče rastline, v ozadju cerkev sv. Ožbalta. Foto: P. Skoberne.

Fig. 2: Franček Vogelnek at the location of Pasque Flower on March 10, 1973. In the foreground flowering plants, in the background the church of St. Ožbalt. Photo: P. Skoberne.

Kmalu smo prišli pod strm hrib (kota 383), na katerem je rastla trda, suha trava. Zemlja ni bila obdelana, zato je bilo mogoče, da bi kosmatinec tam rasel. Razvili smo se v strelce in počasi iskali proti vrhu. Našli nismo nič. Pri hiši na vrhu smo spet vprašali. Izvedeli nismo ničesar zanimivega. Spustili smo se v Bóletino in znova spraševali. Ljudje so samo zmajevali z glavami. Ko smo že skoraj obupali, nam je neka deklica rekla, da je že videla rastlino. Menili smo, da gre za zamenjavo. Vprašali smo jo, kje raste. Vse, kar smo izvlekli iz nje, je bilo: 'Do tiste hiše, potem pa tja.' Ta 'tja' je podkrepila z zamahom roke v nedoločeno smer. Zahvalili smo se in po kolovozu krenili dalje. Spet smo hodili okoli kote 383. Kot pasjeglavci smo imeli obrnjene glave navzdol. Zaman. Pri družini Vipotnik (Bóletina 7) je prof. Šoštarič z magnetofonsko natančnostjo ponovil svoje večno vprašanje: 'Iščemo rastlino, ki se imenuje velikonočnica ali kosmatinec. Pred dvajsetimi leti je rasla baje tod okoli. Cveti konec marca. Našla jo je neka učiteljica A. Vresner. Tukaj je na sliki. Ste jo morda že kdaj videli?' Ženska je zmajala z glavo.

Na našo srečo je videla sliko tudi hčerka. Prepoznala jo je in nas popeljala na rastišče. Od hiše je oddaljeno le kakih sto metrov. Deklica se je na robu kolovoza ustavila in rekla: 'Tukaj je.' Vsi trije smo pogledali na pobočje, se spogledali in vzdiknili v en glas: 'Saj cveti!' Našega navdušenja ni bilo ne konca ne kraja. Vseh šest fotoaparátov je šklovalo kot za stavo. Morali smo izriniti šibko sonce, ki je le s težavo prodiralo skozi sive oblake.

Velikonočnica, ki ji tu pravijo ušivka, raste na travniku 240 x 40 m. Travník leži med kolovozom, ki vodi sredi hriba, in pregibom, s katerim se kota 383 konča. Ekspozicija je južna, nagnjenost okoli 45°. Na rastišču je najmanj 200 rastlin, a je to le groba ocena (spodnja meja). V glavnem je rastišče še nedotaknjeno. Rastlino trgajo v manjših množinah le domačini.«

Sl. 3: Herbarijska pola (LJU 33450) primerkov velikonočnice, nabranih 10. marca 1973, s fotografijami in z opisom nahajališča. Foto: J. Jogan

Fig. 3: Herbarium poles (LJU 33450) of specimens of Pasque Flower, collected on March 10, 1973, with photographs and a description of the location. Photo: J. Jogan

Tone Wraber je poslane primerke vložil v herbarij Ljubljanske univerze (LJU 33450 – slika 3).

Na nahajališče sem se vrnil 18. marca 1973. Z vlakom sem se peljal do Ponikve, se odpravil do rastišča velikonočnice, ga v miru poslikal, saj pred tednom dni zaradi bližajoče noči nismo imeli veliko časa. Pot sem nadaljeval do Grobelnega in se z vlakom vrnil v Celje. Rastišče sem v naslednjih letih redno spremljal. Strmega dela navadno niso kosili, ampak so ga požgali.

Naslednjič sem se spet srečal s tem nahajališčem ob pripravah Inventarja najpomembnejše naravne dediščine SR Slovenije leta 1975. Skupina za varstvo narave pri Zavodu SRS za spomeniško varstvo je pod vodstvom Staneta Peterlina izdelala raziskovalno nalogo Inventarizacija in valorizacija najpomembnejših naravnih območij in objektov posebnega znanstvenega in vzgojnega pomena v okviru projekta Varstvo okolja, ki sta ga naročila Zavod SRS za družbeno planiranje in Sklad Borisa Kidriča Raziskovalne skupnosti Slovenije. Delo je pomenilo kvantni skok v naravovarstveni dejavnosti, tako v metodološkem smislu kot kakovosti podatkov in sistematičnosti. Šele s tem delom je bil presežen pregled naravnih redkosti v Valvasorjevi Slavi Vojvodine Kranjske (1689)! Kakovost je zagotavljalo sodelovanje zunanjih sodelavcev, ključnih strokovnjakov posameznih naravoslovnih strok (geologija, hidrologija, geomorfologija, biologija ...), nadaljevanje dobre prakse še od časov Angele Piskernik. Pre-

lomno je bilo tudi sodelovanje z Zavodom SRS za družbeno planiranje (dr. Matjaž Jeršič), s katerim je področje varstva narave suvereno vstopilo v državno načrtovanje prostora.

Pogoj so bili prostorsko opredeljeni in ovrednoteni podatki o naravni dediščini. To ni bilo tako zelo preprosto, ker so bile na razpolago skromne kartografske podlage: starojugoslovanske specialke v merilu 1 : 100.000 in 1 : 50.000, delovno pa smo smeli uporabljati tudi vojaške specialke v merilu 1 : 25.000 z oznako 'vojna tajna'. A vendarle dovolj za miselni kvantni preskok!

Vsak strokovnjak je dobil nalogo, da s svojega področja izbere najpomembnejša območja za varstvo narave in jih po posebnem vzorcu obdela. Kot študent biologije, ki ga je še posebej privlačila botanika, sem bil tehnična podpora Tonetu Wraberju. Njegove predloge sem pretipkaval na kartonske kartice. Iz tega gradiva je bil narejen izbor najpomembnejše naravne dediščine, med njimi tudi nahajališči velikonočnice na Boču in pri Ponikvi. Če zadnje ne bi bilo prostorsko opredeljeno, se ne bi moglo znajti na tem inventarju, ki je bil leta 1976 tudi objavljen (Wraber et al., 1976).

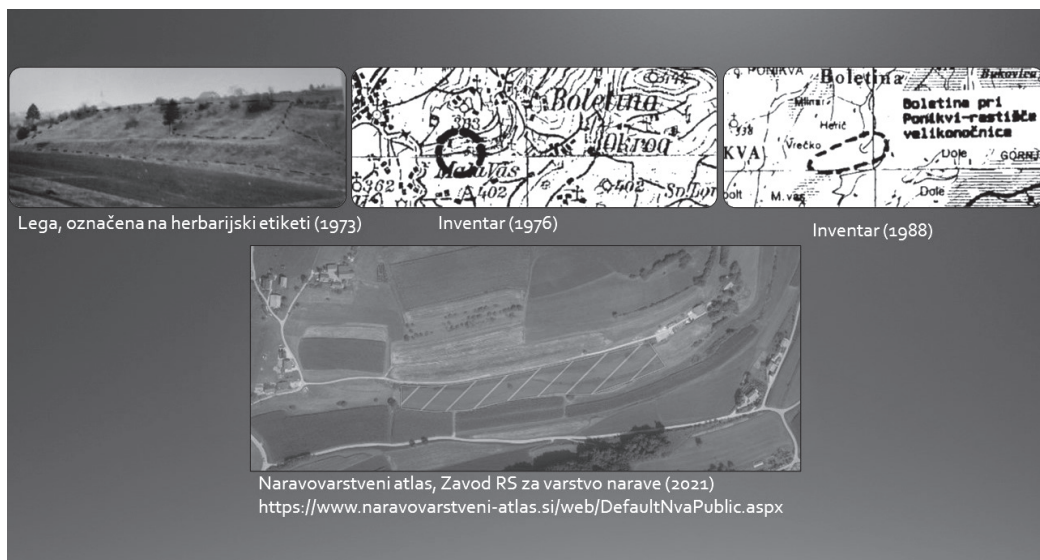
Leta 1986, ko sem že bil zaposlen na Zavodu SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine, me je geolog dr. Stanko Buser (1932–2006), rojen v Bóletini, opozoril še na eno nahajališče v bližnjih Zlatečah. Dne 31. marca 1988 sem ob manjšem peskokopu apnenca našel okoli 15 velikonočnic. Zanimivo je, da sem na herbarijski etiketi nahajališče prostorsko opredelil tudi z Gauss-Krügerjevima koordinatama: $y = 5536\ 325$; $x = 5124\ 000$. To je pomenilo, da je kartografski pristop napredoval. Matjaž Puc (1946–2008), ki se je namreč februarja leta 1980 pridružil enoti za varstvo narave na Zavodu SRS za spomeniško varstvo, je vpeljeval izkušnje iz urejanja katastra jam tudi na področju varstva narave in nas vse okužil s pomenom prostorske komponente podatkov.

Ko je leta 1988 izšla prva knjiga prenovljene izdaje Inventarja najpomembnejše naravne dediščine SRS za vzhodno Slovenijo, so bili podatki za Bóletino dopolnjeni še z Zlatečami (Skoberne, 1988).

Tako se je nahajališče v Bóletini pri Ponikvi pojavilo ne samo v naravovarstveni dokumentaciji, ampak tudi v zavesti domačinov. Če smo leta 1973 komaj naleteli na domačinko, ki je vedela za velikonočnico, bi danes težko našli koga, ki je na tem območju ne bi poznal. Postala je prepoznavni znak Ponikve in se je zaradi bližnjega rojstnega kraja škofa Antona Martina Slomška znašla tudi v grbu celjske škofije.

Nahajališče velikonočnice je pravno opredeljeno kot ekološko pomembno območje (EPO 19500), naravna vrednota (NV 17), Natura 2000 (SAC SI3000088), in od leta 1993 zavarovano kot naravni spomenik z občinskim odlokom občine Šentjur pri Celju. Kot krajevna zanimivost je postalo nahajališče privlačno tudi za obiskovalce, zlasti v času cvetenja, kar pomeni nujnost urejanja obiska. Zavod RS za varstvo narave, OE Celje, je ob podpori projekta LIFE (LIFE04NAT/SI/000240 – 2005–2007) vzpostavil sodelovanje z domačini in spremljanje stanja velikonočnice, pripravil upravljavski načrt ter predlog za ureditev nahajališča in usmerjanje obiska v času cvetenja (Kalan in Košar, 2010). V sodelovanju s Turistično olepševalnim društvom Ponikva, ki skrbi za nahajališče, so načrte tudi izpeljali.

Posamezni mejniki prikaza prostorske opredelitve so predstavljeni na sliki 4.

Sl. 4: Razvoj prikaza prostorske opredelitve nahajališča velikonočnice pri Ponikvi od 1973 do 2021.

Fig. 4: Development of the presentation of the spatial definition of the Pasque Flower habitat at Ponikva from 1973 to 2021.

V časovnem loku od prve objave leta 1953 se je v šestdesetih letih veliko spremenilo. Ne le na nahajališču velikonočnice, ampak tudi v razvoju družbe, varstva narave in zavesti ljudi. Osebnostno sicer pogrešam tisto zgodnjepomladno samoto, ko sem se previdno ulegel v suho travo in skozi objektiv občudoval kosmato lepoto. Tega si na tem nahajališču danes ne morem več privoščiti. Rastišče je ograjeno, dostop nanj iz razumljivih razlogov ni zaželen. A vem, da ne gre drugače. To je cena popularnosti, ki je po drugi strani največje jamstvo, da rastišča ne bi uničila nepredvidena gradnja, pa tudi edini način, da obvladaš dva tisoč obiskovalcev na tej majhni površini v času cvetenja.

Fotodokumentiranje je še vedno pomemben način spremljanja sprememb v prostoru. Tega ob terenskem delu ne smemo zanemariti, pomembno pa je tudi izbrati ustrezna stojišča, ki bodo omogočila kasnejše ponovitve – in ne nazadnje posneto gradivo je treba primerno podatkovno obdelati in shraniti. Fotografije iz leta 1973 so ohranjene v herbariju LJU, objavljene v Inventarjih, k sreči pa tudi v mojem dokaj urejenem arhivu, zato sem lahko v marcu 2020 ponovil dva motiva nahajališča velikonočnice iz leta 1973 (sliki 5-6 in 7-8).

Torej je prostorska opredelitev območja, pomembnega za varstvo narave, prvi ključni temelj kakršnegakoli nadaljnjega dela. Drugi, nič manj odločilen temelj pa je, da je takšno območje, objekt ali pojav zasidran v zavesti ljudi – domačinov in širše javnosti. Kako je do tega prišlo, na koncu ni tako pomembno, je pa lahko zanimivo.

Sl. 5-6: Pogled na nahajališče z jugovzhodne strani, v ozadju cerkev na Ponikvi marca 1973 in marca 2021.

Foto: P. Skoberne

Fig. 5-6: View of the location from the southeast, in the background the church in Ponikva in March 1973 and March 2021.

Photo: P. Skoberne.

Sl. 7-8: Pogled izpod vrha sv. Ožbalta proti Boču. Vidni sta legi nahajališča velikonočnice in bližnje okolice marca 1973 in marca 2021. Foto: P. Skoberne.

Fig. 7-8: View from the top of St. Ožbalt towards Boč. The locations of the Pasque Flower and the surrounding area in March 1973 and March 2021. Photo: P. Skoberne.

SUMMARY

When I was in high school I decided to photograph protected plants, which led to the collection of data on these 56 species. Among them was also the Pasque Flower (*Pulsatilla grandis*). I regularly visited the flower at the most famous habitat in Boč (Skoberne, 1972; 1973), and I was also interested in its habitat at Ponikva which was published in the literature (Petkovšek, 1953).

I exchanged letters with Mirko Šoštarič (1920–1999) on this topic. He had been working in the field of nature conservation at the Institute for the Protection of Monuments in Maribor since 1960. We agreed to try to find Pasque Flower in the field. On March 10, 1973, I met Mirko Šoštarič and France Vogelnik (1931–2017), a translator, librarian and mountaineer from Maribor, in Šmarje pri Jelšah. Together we went past Jelšingrad, under the church of St. Lovrenc to Bóletina pri Ponikvi. We were especially careful there because Petkovšek mentioned the toponym Blatino in the paper. Only towards the evening, with the help of the information provided by the locals, we found the plant and entered the location in the topographic map and photographed it. I collected herbarium specimens and sent them with a detailed description of the location and excursion to botanist Tonet Wraber (1938–2010), an assistant at the Department of Botany at the Faculty of Biotechnology, who placed the specimens in the herbarium of the University of Ljubljana (LJU 33450 - picture).

I monitored the habitat regularly. I worked with T. Wraber and we prepared the Inventory of the Most Important Natural Heritage of the SRS (Peterlin ed., 1976), which included the location of the Pasque Flower at Ponikva. The publication was the result of cooperation with key experts in individual fields of science and was an important turning point for nature conservation - due to well-founded, evaluated, and spatially defined data on exceptional natural phenomena in Slovenia, the material was suitable for spatial planning.

After 1978, when I got a job in the field of nature conservation, we paid a lot of attention to spatial designation when documenting nature, in accordance with topographic maps and the equipment that was available at the time. Matjaž Puc (1946–2008) transferred his experience in the field of cave cadastre editing to this field, especially the use of the Gauss-Krüger coordinate system. In 1986, the geologist dr. Stanko Buser (1932–2006) pointed out another habitat in nearby Zlateče.

When the first book of the renewed edition of the Inventory of the Most Important Natural Heritage of the SRS for Eastern Slovenia was published in 1988 (Skoberne and Peterlin eds., 1988), the data for Bóletina were supplemented with this habitat.

The location in Bóletina near Ponikva gradually consolidated in the consciousness of the locals and then also in the general public. The Pasque Flower has become a recognizable symbol of Ponikva and, due to the nearby birthplace of Bishop Anton Martin Slomšek, it has also been presented in the coat of arms of the Celje diocese.

The habitat of the Pasque Flower is legally defined as an ecologically important area (EPO 19500), natural value (NV 17), Natura 2000 (SAC SI3000088), and is since 1993 protected as a natural monument by a municipal decree of the Municipality of Šentjur near Celje. As a

local attraction, the location has become attractive to visitors, especially during flowering, which means the need to arrange a visit, as during this period they also perceived about two thousand visitors. The Institute of the Republic of Slovenia for Nature Conservation, Celje Unit, with the support of the LIFE project (LIFE04NAT/SI/000240 - 2005–2007), established cooperation with the locals and monitoring the condition of Pasque Flower, prepared a management plan and a proposal for arranging the habitat and directing visits during flowering. In cooperation with the Ponikva Tourist Beautification Association, which takes care of the location, the plans were carried out.

The example of this location shows how important the published information of a scientist is that things can start to move, but it is by no means enough. In order to ensure conservation, such a location must be translated to the social context - with a spatial designation, justification, conservation guidelines, all of which are made possible by the legal system of nature conservation, from local conservation to the Natura 2000 site. The guarantee of conservation, however, lies with people's awareness of importance, as awareness of the value has the greatest weight in personal decision-making.

VIRI

1. Kalan, G. in Košar, T., 2010. Razvoj in uporaba metode za spremljanje velikosti populacije velikonočnice (*Pulsatilla grandis*). *Varstvo narave*, 23, 25–37.
2. Petkovšek, V., 1952. Nekatere nove ali redke vrste rastlin na Slovenskem I. *Biološki vestnik*, 1, 18–37.
3. Petkovšek, V., 1953. Nekatere nove ali redke vrste rastlin na Slovenskem II. *Biološki vestnik*, 2(1), 73–77.
4. Skoberne, P., 1972. Velikonočnica (*Pulsatilla grandis* Wend.) je ogrožena. *Proteus*, 35(3), 128.
5. Skoberne, P., 1973. Na Boč! V: Vogelnik, F. ur. *Planine ob meji*. Maribor: Planinsko društvo Maribor matica. 145–147.
6. Skoberne, P., 1988. Boletina pri Ponikvi – rastišče velikonočnice. V: Skoberne, P. in Peterlin, S. ur. *Inventar najpomembnejše naravne dediščine Slovenije – 1. del: vzhodna Slovenija*. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine. 78–79.
7. Wraber, T., Peterlin, S. in Skoberne, P., 1976. Boletina – rastišče velike velikonočnice blizu Ponikve. V: Peterlin, S. ur. *Inventar najpomembnejše naravne dediščine Slovenije*. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za spomeniško varstvo. 73–74.